

رابطه والد- فرزند در مسیر موفقیت تحصیلی دانش آموزان دختر دبیرستانی در خانواده‌های مادر سرپرست: یک پژوهش کیفی

The parent-child relationship in high school girl students' academic achievement in mother-headed families: A qualitative research

Zahra Asgari
PH. D. Student of Counseling
Rezvan Alsadat Jazayeri
University of Isfahan

زهرا عسگری*
دانشجوی دکتری مشاوره
رضوان السادات جزایری**
دانشگاه اصفهان

چکیده: والدین نقش مهمی در وضعیت تحصیل فرزندان خود دارند. موفقیت تحصیلی دانش آموزان تک سرپرست در بستر رابطه والد-فرزند یکی از بحث برانگیزترین موضوعات است که مورد نظر دانش آموزان و خانواده‌ها است. بنابراین، هدف این پژوهش کیفی واکاوی رابطه والد-فرزند در مسیر موفقیت تحصیلی دانش آموزان مادر سرپرست بود. مشارکت کنندگان ۱۰ نفر از دانش آموزان دختر دبیرستانی تحت حمایت انجمن صاحب‌الزمان (عج) در شهر اصفهان بودند. داده‌ها در طول مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته جمع‌آوری و با استفاده از روش تحلیل مضمون، تحلیل شدند. یافته‌ها شامل یک مضمون اصلی به نام رابطه والد- فرزند در مسیر موفقیت تحصیلی و شش مقوله شامل ادغام نقش پدران و مادران، خانواده رابطه‌مدار، حمایت مادران، تأمین نیازهای رشدی، الگوپذیری از مادر و موفقیت‌جویی بود. می‌توان نتیجه گرفت این پژوهش درک تازه‌ای از رابطه والد- فرزند در تجربه موفقیت تحصیلی دانش آموزان مادر سرپرست ارائه داده است. بدین صورت که ادغام نقش پدران و مادران همراه با تداوم حمایت مادران، ایجاد محیط رابطه‌مدار در خانواده و تأمین نیازهای رشدی فرزند از مهم‌ترین مسئولیت‌های مادران است. همچنین، الگوپذیری از مادر و موفقیت‌جویی می‌تواند بر وضعیت تحصیلی دانش آموزان تأثیر مثبت داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: رابطه والد- فرزند، موفقیت تحصیلی، پژوهش کیفی، خانواده مادر سرپرست

Abstract: Parents play an important role in the education status of their children. Academic achievement of single-parent students in the parent-child relationship context is one of the most controversial issues considered by students and families. The aim of this qualitative study was to explore the parent-child relationship in students' academic achievement path among mother-headed families. Participants were 10 high school girl students sponsored by Sahib Al-Zaman (AJ) institute selected through purposeful sampling. Data were collected during semi-structured interviews and analyzed by the thematic analysis method. Results included one main theme called the parent-child relationship in students' academic achievement path and six categories called paternal and maternal role integration, family relationship -oriented, maternal support, provision of developmental needs, pattern of mother, and success seeking. This research provides a new understanding of the parent-child relationship in the academic achievement experience of mother-headed students. Paternal and maternal role integration along with mother's support, making relationship-oriented environment in family, and provision of the child's developmental needs are the most important responsibilities of mothers. Also, pattern of mother and success seeking can have a positive effect on educational status of the students.

Keywords: parent-child relationship, academic achievement, qualitative research, mother-headed family

* دانشجوی دکتری مشاوره، گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

** نشانی پستی نویسنده مسوول: دکتری روانشناسی، استادیار، گروه مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. پست الکترونیکی: r.jazayeri@edu.ui.ac.ir

مقدمه

موفقیت^۱ عنصر کلیدی در زندگی انسان‌ها است چرا که عامل مؤثری برای ارتقاء در تمامی عرصه‌ها نیز است. در این میان، تحصیل^۲ عمده‌ترین بخش زندگی هر فرد به حساب می‌آید و کسب موفقیت تحصیلی^۳ در مسیر رشد آینده او نقش مهمی دارد. این سازه به معنای تلاش، پیشرفت، مشارکت فعال دانش‌آموز در امر یادگیری و دستیابی به اهداف تحصیلی است که به‌طور عمده به‌وسیله معدل دروس او تعیین می‌شود (تیان و سان، ۲۰۱۸). براساس پژوهش‌ها، علاوه بر عوامل مرتبط با مدرسه عوامل غیر مدرسه‌ای نیز در روند موفقیت تحصیلی مؤثر هستند (بوکانفوسو، مور و ویتنی، ۲۰۱۰). به عنوان مثال، رابطه والد-فرزند^۴ در مسیر رشد کودکی و نوجوانی^۵ تا رسیدن به نتایج تحصیلی مطلوب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا اولین منبع تعاملی فرد، روابط والدین با او در بستر خانواده است و کیفیت این رابطه به خصوص مادر از دیرباز نقش اساسی در بهزیستی هیجانی^۶، شناختی^۷، اجتماعی^۸ و تحصیلی^۹ فرد داشته است (کاوآنگ و فومبای، ۲۰۱۲). در واقع، رابطه والد-فرزند یک رابطه حیاتی به‌ویژه در ایجاد احساس امنیت و عشق^{۱۰} در فرزند است که دربردارنده ترکیبی از رفتارها، احساسات و انتظارات منحصر به فرد هر والد و فرزندی است که در رشد انواع مهارت‌ها، ارزش‌ها و سازگاری اجتماعی^{۱۱} او کمک می‌کند. همچنین این ارتباط منجر به ایجاد پندارهای اولیه^{۱۲} مثبت و منفی شده که رفتار او را در بزرگسالی تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (رودیگر، استیونز، بروکمن، بهاری و یانگ، ۲۰۱۸).

تعامل والد-فرزند بسته به مراحل مختلف رشد دستخوش تغییراتی می‌شود. اوج این دگرگونی زمانی رو به افزایش است که فرد پا به عرصه نوجوانی گذاشته و با تغییرات همه جانبه‌ای رو به رو می‌شود. به همین خاطر، این دوران علاوه بر این که تجلی بالندگی^{۱۳} است می‌تواند به‌عنوان چالش برانگیزترین

گذرگاه‌های مسیر زندگی انسان نیز به شمار رود (آلن و کرن، ۲۰۱۷). با نزدیک شدن به دوره نوجوانی که فصل زیبایی به خود آمدن^{۱۴} و استقلال^{۱۵} است، تعامل مناسب والد-فرزند می‌تواند رشد روانشناختی^{۱۶}، کاهش مشکلات رفتاری^{۱۷} و دستاوردهای تحصیلی بارزی را به ارمغان آورد (کیسرز و پولین، ۲۰۱۳؛ مرادیان، عالی‌پور و شهنی بیلاق، ۱۳۹۳). در این میان، باید توجه داشت که برخی از خانواده‌ها به دلایل مختلفی چون مرگ یکی از والدین، تک سرپرست^{۱۸} یا تک والد^{۱۹} نام نهاده می‌شوند که در جوامع امروزی رو به گسترش است (رضایی، محمدی‌نیا و سمیعی‌زاده طوسی، ۲۰۱۳). در چنین ساختاری یکی از والدین بازمانده، مسئولیت همه‌جانبه زندگی و مراقبت از فرزندان را بر عهده دارد. در این راستا، توجه به رابطه والد-فرزند در چنین خانواده‌هایی به ویژه مادر سرپرست^{۲۰} حائز اهمیت است (آزوکا-اوبیک، ۲۰۱۲)؛ زیرا این گونه خانواده‌ها کم و بیش با انواع پیامدهای ناخوشایند فقدان پدر دست و پنجه نرم می‌کنند (ریچتر و لمولا، ۲۰۱۷؛ روغنجی، جزایری، اعتمادی، فاتحی‌زاده و مؤمنی، ۱۳۹۶). با این حال، طبق پژوهش‌ها علی‌رغم تمامی نتایج منفی، می‌توان پیامدهای مثبتی نظیر موفقیت و توانمندی تحصیلی چنین فرزندان را نیز مشاهده نمود (عسگری و نقوی، ۲۰۱۹).

بر اساس پژوهش‌ها، اکثر نوجوانانی که موفقیت در تحصیل از افتخارات مهم زندگی‌شان به حساب می‌آید، در خانواده شیوه‌های ارتباطی و اجتماعی مناسبی در روابط خود با والدین آموخته‌اند (محمدی، سلیمی و برجلی، ۱۳۹۶). در این زمینه، سودهاکر و نلایپن (۲۰۱۶) در پژوهش خود دریافتند که بین موفقیت تحصیلی و کیفیت رابطه والد-فرزند در دانش‌آموزان دبیرستانی ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد که این ارتباط در خانواده‌های مادر سرپرست به طور قوی‌تری وجود دارد (چونگ و پارک، ۲۰۱۶). این تأثیر به گونه‌ای است که می‌تواند با افزایش اشتیاق تحصیلی و صلاحیت‌های

-
14. introspect
  15. independence
  16. psychological
  17. behavioral problems
  18. single-headed
  19. single-parent
  20. mother-headed

-
1. achievement
  2. education
  3. academic Achievement
  4. parent-child relationship
  5. childhood & adolescence development
  6. emotional well-being
  7. cognitive
  8. social
  9. academic
  10. sense of security & love
  11. social adjustment
  12. initial schemas
  13. growth

روش

جامعه آماری، نمونه و روش اجرای پژوهش

روش پژوهش حاضر با توجه به ماهیت موضوع و هدف آن کیفی و از نوع روایت پژوهی^۵ بود. در این رویکرد داستان‌های روایت شده از سوی مشارکت‌کنندگان در زمینه تجاربشان به عنوان داده‌های اصلی در نظر گرفته می‌شود که در واقع پیکره هویت و معنای زندگی آنها است (دیفینا و جورجاکوپولو، ۲۰۱۵). شرکت‌کنندگان شامل همه دانش‌آموزان دختر مادر سرپرست تحت حمایت مؤسسه مددکاری صاحب‌الزمان (عج) شهر اصفهان بودند که از طریق نمونه‌گیری هدفمند^۶ جهت شرکت در پژوهش انتخاب شدند. در این نوع نمونه‌گیری برای کسب داده‌های غنی‌تر، آزمودنی‌هایی برگزیده می‌شوند که حداکثر اطلاعات ممکن را در اختیار پژوهشگر قرار دهند (کرسول و کرسول، ۲۰۱۷). بر همین اساس، مهم‌ترین معیارهای ورود به این پژوهش داشتن معدل بالای ۱۸ جهت ملاک موفقیت تحصیلی و تحت سرپرستی مادر بودن از دوره دبستان دانش‌آموز بود. برای تعیین حجم نمونه از معیار اشباع مقوله^۷ استفاده شد و نمونه‌گیری تا زمانی که اطلاعات جدیدتری به دست نیامد، تداوم پیدا کرد. در جدول (۱) ویژگی‌های جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان پژوهش معرفی شده است.

اجتماعی رشد و پیشرفت دانش‌آموزان را رقم بزند (ژانگ، ۲۰۱۱؛ مالزیک و لاوسون، ۲۰۱۷). همچنین، تور (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای بر دانش‌آموزان دوره متوسطه نیز مطرح کرد که افراد با موفقیت تحصیلی بالا احتمالاً بیشتر از امنیت روانشناختی و هیجانی^۱، ابراز عشق و محبت در رابطه والد-فرزند خود برخوردار بوده‌اند. لی، دنیل و کیسینجر (۲۰۰۶) معتقدند میزان توجه به وضعیت تحصیل فرزندان تأثیر مطلوبی در موفقیت آنها دارد. به این صورت که افزایش مشارکت و همراهی والدین در مسائل تحصیلی افزایش عملکرد تحصیلی را به دنبال دارد.

در نتیجه مرور ادبیات پژوهشی می‌توان بیان نمود، رابطه والد-فرزند به عنوان یکی از عوامل شکوفایی و رشد مسیر موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان به حساب می‌آید. همچنین با وجود پژوهش‌های فراوان در زمینه رابطه والد-فرزند و موفقیت تحصیلی نوجوانان، مطالعه‌ای که با فراتر رفتن از محدودیت‌های تحقیق کمی^۲، به درک عمیق تجربه و داستان موفقیت تحصیلی نوجوانان دانش‌آموز مادر سرپرست پس از مرگ پدرشان پرداخته باشد، یافت نشد. در نتیجه، با توجه به این که در ایران مطالعه کیفی^۳ و ژرف‌نگر در این زمینه صورت نگرفته، پژوهش کنونی با هدف واکاوی^۴ رابطه والد-فرزند در مسیر رشد موفقیت تحصیلی نوجوانان دانش‌آموز دختر انجام شد.

5. narrative inquiry
6. purposive sampling
7. data saturation

1. psychological & emotional security
2. quantitative research
3. qualitative research
4. exploring

تعیین شد. طول زمان مصاحبه به خواست مشارکت‌کننده برای ادامه گفتگو بستگی داشت. همچنین مشارکت‌کنندگان حق کناره‌گیری در هر مرحله از پژوهش را داشتند.

یافته‌ها

تحلیل روایت‌های مشارکت‌کنندگان منجر به شناسایی ۵۲۶ کد اولیه شد. واحدهای معانی بر اساس شباهت آنها طبقه‌بندی و ۱۷ مقوله فرعی ایجاد شد. بر مبنای دسته‌بندی نهایی ۶ مقوله اصلی شامل ادغام نقش پدرا نه و مادرانه، خانواده رابطه‌مدار، حمایت مادرانه، تأمین نیازهای رشدی، الگوپذیری از مادر و موفقیت‌جویی به‌دست آمد و همه تحت عنوان یک مضمون به نام رابطه والد-فرزند در مسیر موفقیت تحصیلی قرار گرفت (جدول ۲). در ادامه هر کدام از مقوله‌های اصلی آورده شده است.

اطمینان‌پذیری، پژوهشگر روایت‌های کامل را به شرکت‌کنندگان بازگرداند تا در مورد آن نظر بدهند و چنانچه در مواردی سوءتفاهم ایجاد شده بود، آن را اصلاح کند. برای تأییدپذیری مراحل انجام کار، اطلاعات در اختیار تحلیل‌گر کیفی مجرب قرار گرفت و داده‌ها جداگانه تحلیل شد که نتایج با کدگذاری‌های این پژوهش شباهت داشت و در نهایت مشخص شد که مضامین بیانگر عمق تجربه مشارکت‌کنندگان است. در نهایت به‌منظور افزایش انتقال‌پذیری و انجام پژوهش‌های مشابه، تلاش شد تا تمامی مراحل کدگذاری و جزئیات آن ثبت شود و با توصیف دقیق روش و ابزار پژوهش، فرایند تحقیق بیان شود.

به‌منظور رعایت اصل اخلاق در پژوهش، رضایت آگاهانه از افراد جهت شرکت در پژوهش و ضبط مصاحبه آنها همراه با رعایت اصل رازداری و عدم درج اسامی اصلی در متون کسب شد. زمان و مکان جلسات مصاحبه‌ها با توافق شرکت‌کنندگان جدول ۲

شبکه مضامین به‌دست آمده از تحلیل مصاحبه‌ها

مضمون	مقوله اصلی	مقوله فرعی
رابطه والد-فرزند در مسیر موفقیت تحصیلی	ادغام نقش پدرا نه و مادرانه	صفات و وظایف پدرا نه در خویشتن مادر
		ایفای نقش والدینی (پدرا نه و مادرانه)
	خانواده رابطه‌مدار	تعارضات رفتاری مادر
		رفتار مادرانه
		رابطه صمیمی
	حمایت مادرانه	حمایت مالی
		حمایت عاطفی
	تأمین نیازهای رشدی	حمایت با زبان آموزشی و رفتاری
		هم‌قدمی رشد‌مندان به فرزند
		پاسخگویی به مسائل رشدی
الگوپذیری از مادر	جبرگریزی رفتاری در امور رشدی و تربیتی	
	ثبات صفات شخصیتی مادرانه	
موفقیت‌جویی	الگوپذیری از رفتار هدفمند مادر	
	مشوق تحصیلی فرزند	
	تقویت امید تحصیلی فرزند	
	فضاسازی پیشرفت فرزند	
		تفهیم خودکارآمدی در خویشتن فرزند

ادغام نقش پدرا نه و مادرانه

مقوله‌های فرعی بود که در این بخش آشکار شد. در مقوله صفات و وظایف پدرا نه در خویشتن مادر مواردی همچون صبر و طاقت‌پذیری پدرا نه، تلاش برای تأمین نیازهای اقتصادی و

صفات و وظایف پدرا نه در خویشتن مادر، ایفای نقش والدینی (پدرا نه و مادرانه) و تعارضات رفتاری مادر از جمله

از داشتن چنین مامانی که مثل رفیقته تو باهش راحتی و درکت میکنه. میتونی عاشقانه بغلش کنی چون میدونی عاشقانه دوست داره».

حمایت مادرانه

در این مضمون سه مقوله فرعی حمایت مالی، حمایت عاطفی و حمایت با زبان آموزشی و رفتاری حاصل شد. از نظر مشارکت‌کنندگان فراهم نمودن مخارج تحصیلی یکی از برجسته‌ترین حمایت‌های مادر بوده که تأثیر بسزایی در پیشرفت آنها داشته است. مشارکت‌کننده ۷ بیان می‌کرد: «مامانم با زحمتی که کشیدند تونستند کمکم کنند که در یک مدرسه نمونه درس بخونم که چقدر ورود بهش سخت بوده، شهریه می‌گرفتند و یا رشته‌ای انتخاب کنم که کلی وسایلی هزینه بر هست و این که کلاس‌های آموزشی اضافه بتونم ثبت نام کنم. همه رو مدیون تلاش‌های مامانم هستم». حمایت عاطفی در رابطه والد-فرزند از سوی اکثر افراد گزارش شد. مشارکت‌کننده ۲ بیان می‌کرد: «مامانم همیشه پشتم بودند و در هر شرایطی منو حمایت کردند. بهم احساس امنیت میدند و باعث شدند اگر نگرانی یا ناراحتی داشته باشم از نظر روانی آرام بشم چون به احساساتم بها میدند». حمایت با زبان آموزشی و رفتاری نیز از دیگر مواردی است که توسط مادران انجام شده است. مشارکت‌کننده ۴ بیان می‌کرد: «اگر من به اشتباهی کنم عمدتاً مامانم بدون دعوا و فریاد صحبت میکنه. یادم میدند که مثلاً اگر بین من و دوستم مشکلی پیش بیاد بهتره چه کار انجام بدم».

تأمین نیازهای رشدی

این مقوله در سه مقوله فرعی شامل هم قدمی رشد‌مندانانه با فرزند، پاسخگویی به مسائل رشدی و جبرگیزی رفتاری در امور رشدی و تربیتی فرزند طبقه‌بندی شد. هم‌قدمی رشد‌مندانانه با فرزند اغلب با درک همه جانبه مراحل رشدی کودکی تا نوجوانی انجام می‌گیرد. در این زمینه مشارکت‌کننده ۸ بیان می‌کرد: «یکی از ویژگی‌های باحال مامان من اینه که همیشه به روز هستند. اینجور نیست که بگند تو دهه هشتادی هستی و من دهه فلان. مثلاً من میخوام آهنگ... گوش کنم، نمیداد علاقه و سلیقشو به من تحمیل کنه و بگه اینا چیه گوش میدی نبینم دیگه و ... نه خیلی راحت حال و هوای منو میفهمند». پاسخگویی به مسائل رشدی به تمامی چالش‌ها و نیازهای مرتبط با رشد شخصیتی، هیجانی، شناختی، اجتماعی

رفاهی خانواده و غرور مردانه از مهم‌ترین موارد مطرح شده بود. مشارکت‌کننده ۳ بیان می‌کرد: «مامانم قوی هست و این به نظرم خیلی خوبه. اگر مادری به جای پدر سرپرست خانواده شد باید جووری باشه یا بشه که بقیه روش حساب کنند، روحیه جنگیدن واسه زندگی داشته باشه، زود از پا درنیاد و بتونه در مشکلات و خواسته‌های بچه‌هاش خیلی خوب کمک و حمایتشون کنه تا اونا احساس تنهایی نکنند و بفهمند تکیه گاهی دارند». ایفای نقش والدینی (پدرانه و مادرانه) نیز توسط مشارکت‌کنندگان ۹، ۸، ۷، ۵، ۳ و ۱ به آن اشاره شد. مشارکت‌کننده ۱ بیان می‌کرد: «درسته که من پدرمو از دست دادم و از وجودش محرومم ولی مامانم به حق تونسته جای بابامو پر کنه. همونطور که یک زن هستن مردونگی هم توی وجودشون دارن و این به من منتقل شده که توی جامعه بهش می‌گند مثلاً یکم اخلاقیاتش پسرونست ولی پسرونه نیست، مثلاً اینکه در مورد خواهرم و مادرم یه جور حس غیرت دارم یا احساس قدرتمندی می‌کنم». تعارضات رفتاری مادر به دلیل بازی همزمان دو نقش پدرانه و مادرانه از دیگر مواردی بود که مشارکت‌کنندگان مطرح نمودند. مشارکت‌کننده ۵ بیان می‌کرد: «از اخلاقیات منفی مامانم اینه که ابراز احساساتشون خیلی کمه مثلاً نمی‌گند وای عزیزم دوستت دارم عاشقتم بیشتر با کارهاشون ثابت کردند و ابراز احساساتشون رفتاری بوده».

خانواده رابطه‌مدار

این مقوله دربرگیرنده مواردی همچون رفتار مادرانه و رابطه صمیمی بود. توجه به فرزند، نوازش‌های مادرانه، حس شوخ‌طبعی در کلام، انجام فعالیت تفریحی مشترک، مذاکره جهت حل اختلاف نظرات و گوش‌دادن فعال به نوجوان از جمله رفتارهایی هستند که موجب تقویت رابطه والد و فرزند می‌شود. در این خصوص مشارکت‌کننده ۶ بیان می‌کرد: «به نظرم از وقتی که من به سن بلوغ رسیدم حدود ۱۰ یا ۱۲ سالگی مامانم خیلی بیشتر از قبل منو درک کردند. منو توی برنامه‌هاش می‌بینه برام وقت می‌گذاره. مثلاً همین چند روز پیش یه جشن تولد غیرمنتظره برام گرفتند. با وجود اینکه از نظر کاری سرش شلوغه ولی باز من براش مهمم. این خیلی به من انرژی داد». ایجاد رابطه رفاقتی جایگاه ویژه‌ای در افزایش رابطه صمیمی بین مادر و فرزند دارد. مشارکت‌کننده ۲ بیان می‌کرد: «مامانم برای من حکم یه همراه بوده توی زندگی. این یک دوستیه که میتونی با مامانت داشته باشی و حس خوبیه. آدم کیف میکنه

تحصیلی، فضاسازی پیشرفت و تفهیم خودکارآمدی در خویشتن فرزند است. مشارکت‌کننده ۳ بیان می‌کرد: «مامانم خیلی نسبت به آینده تحصیلی من خوشبینانه حتی بیشتر از من و همین باعث شده که منم نسبت به این آینده خوش‌بین و امیدوار باشم. یه جایگاه‌های خوبی را برام تصور میکنه. اونا رو میبینم، باور میکنم و باورهاشو هم به من انتقال میده و تشویقم میکنه که بهشون برسیم». در ارتباط با فضاسازی پیشرفت، مشارکت‌کنندگان اذعان داشتند که مادر توانسته بستر پیشرفت و موفقیت را برای آنها فراهم کند مثلاً با ارائه بازخورد مثبت در زمینه تحصیل، ارتباط مداوم با مدرسه، ایجاد فرصت کسب تجربه، شرایط محیطی مناسب در منزل جهت افزایش تمرکز حین مطالعه و کمک در انتخاب و تصمیم‌گیری‌های تحصیلی. در این خصوص مشارکت‌کننده ۶ بیان می‌کرد: «سال نهم که بودم وسال انتخاب رشته بود چون معلمم بالا بود معلما، مدیر و.. می‌گفتند باید بری رشته ریاضی در صورتی که من اصلاً بهش علاقه‌ای نداشتم ولی مامانم با من همراهی کردند تا اطلاعات به‌دست بیارم. می‌رفتیم مدارس مختلف از مشاورینشون، معلما و دانش‌آموزا خوب سوال می‌پرسیدیم در مورد رشته‌های مختلف حتی منو پیش آدما می‌مخترلی بردند که مشغول به کار بودند تا با رشته‌ها و مشاغل بیشتر آشنا بشم». مشارکت‌کنندگان به وقوع توان‌پذیری در خویشتن خود در رابطه والد-فرزندی اشاره نمودند. تعدادی از دانش‌آموزان انتظارات تحصیلی واقع‌بینانه مادر، پذیرش شکست‌های تحصیلی و باور به توانایی‌های تحصیلی فرزند را عنوان کردند. مشارکت‌کنندگان ۷، ۵، ۳، ۱ و ۱۰ در این زمینه اظهاراتی داشتند. مشارکت‌کننده ۵ بیان می‌کرد: «مامانم همیشه بهم می‌گفتند که مهم نیست نمرات خیلی عالی بشه اول مهم اینه که اون درس رو یاد بگیری و بفهمیش. برای همین خلاف بعضی مامانا که از بچه هاشون انتظارات زیادی دارند مامانم اینطور نبود و خب این باعث شد من بدون تنش و استرسی واسه نمره درس بخونم که حالا چی باید به خانوادم بگم و اینا که خب این خودش باعث شد که نمراتم عالی‌تر باشن». مشارکت‌کننده ۱ بیان می‌کرد: «مامانم همیشه میگه تو میتونی، تو تلاشتو کردی، به اندازه کافی مطالعه کردی پس موفق میشی. این یه حس اطمینان بیشتر و خوبی بهم دست میده و انرژی میگیرم».

و معنوی فرزند گفته می‌شود که توسط بسیاری از مشارکت‌کنندگان مطرح شد. به‌عنوان مثال مشارکت‌کننده ۱۰ بیان می‌کرد: «مامانم باعث شدند تا من شخصیت خودمو بشناسم بدونم برای چی دارم زندگی می‌کنم. دنبال چی باید برم به خصوص توی این سن که به نظرم خیلی مهم‌تره چون فهمیدم من کیم چه ویژگی‌هایی دارم چه خوبی‌ها و چه ضعفایی دارم و روی ضعف‌هام کار کنم تا به توانایی تبدیل شوند و یا از لحاظ اجتماعی چطور با افراد دیگه برخورد کنم، از چه افرادی باید دوری کنم و مهارت‌های ارتباط برقرار کردن را بهم یاد دادند. مثلاً این که چطور در مقابل خواسته‌های نابجای دیگران نه بگم و یا این که چطور با مشکلات کنار بیام و به جای غر زدن آنها را بپذیرم. در واقع همون خودشناسیه». جبرگریزی رفتاری در امور رشدی و تربیتی فرزند منجر به پرورش احساس استقلال و عاملیت در فرزند می‌شود. مشارکت‌کننده ۹ بیان می‌کرد: «مامانم همیشه بهم میگه تو یه بچه خودجوش بودی. از اول بدون این که زور پشت سرت باشه درس می‌خوندی. یعنی مامانم می‌گذاشتند که توی تکالیفم روی پای خودم باشم. خب ایشون بعد از پدرم سر کار رفتند و کمتر از مامانای دیگه وقتشون صرف رسیدگی به کارهای من می‌شد به همین دلیل منم کم کم یاد گرفتم مستقل باشم که خیلی کمک کننده هم بود».

الگوپذیری از رفتار مادر

الگوپذیری از رفتار مادر در دو مقوله فرعی ثبات صفات شخصیتی مادرانه و الگوپذیری از رفتار هدفمند مادر طبقه‌بندی شد. مشارکت‌کنندگان ۸، ۲، ۳، ۴ و ۹ در این زمینه اظهاراتی داشتند. مشارکت‌کننده ۸ بیان می‌کرد: «مامانم همیشه هست همیشه میتونم روی کمکش حساب باز کنم و همیشه مهربونه یعنی پیش نیومده که من در مهربونی مامانم یه ذره شک کنم». مشارکت‌کننده ۹ نیز بیان می‌کرد: «مامانم خیلی به خودشون اعتماد و پشتکار داشتند. بعد از بابام خیلی تلاش کردند و میدونستند که حتماً نتیجه تلاششون رو می‌بینند و موفق می‌شوند. مثلاً الان توی کارشون اسمی و دستی دارند. منم هدف دارم واسه رسیدن به هدفم تلاش و پشتکار دارم و برنامه ریزی می‌کنم برای رسیدنش».

موفقیت‌جویی

آخرین مقوله اصلی به‌دست آمده موفقیت‌جویی تحصیلی بود که شامل چهار مقوله فرعی مشوق تحصیلی، تقویت امید

نتایج این مطالعه را نمی‌توان به سایر نوجوانان دختر و پسر که به دلایلی تک‌والد هستند، تعمیم داد. البته هدف اینگونه پژوهش‌ها، توصیف کامل گروهی از افراد و پدیده‌های معین در بافت خاصی است که در این پژوهش تلاش شد به این هدف رسیده شود. از همین رو جهت انجام پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌شود با در نظر گرفتن محدودیت‌های این مطالعه، پژوهش‌های کمی و کیفی بر دانش‌آموزان مقاطع مختلف تحصیلی و حتی بررسی تجربه مادران آنها انجام شود.

نوجوانان است و در این رابطه می‌تواند این قابلیت را داشته باشد که مسیر موفقیت را برای فرزند خود هموار کند. براین اساس، مطالعه حاضر، ادبیات پژوهشی در این زمینه را غنی‌تر ساخته است. با توجه به کیفی بودن روش پژوهش، محدودیت‌های این روش از جمله غیرممکن بودن حذف سوگیری مصاحبه‌گر و عدم قابلیت تعمیم‌پذیری نمونه پژوهش کیفی به کل جامعه بر آن وارد می‌شود. به‌عنوان مثال، فقط از تجربه دانش‌آموزان دختری استفاده شد که از دوران دبستان به‌دلیل از دست دادن پدر تحت سرپرستی مادر بودند. بنابراین،

منابع

شهرداری تهران. (مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران،

۳، ۵۵۸-۵۳۹.

صفایی راد، ا.، لواسانی، م.، و افروز، غ. (۱۳۹۷). بررسی رابطه

ویژگی‌های شخصیتی مادران با سلامت روان و میزان

خلاقیت فرزندان دختر. *پژوهشنامه زنان*، ۲۳، ۱۲۲-۱۰۱.

قاسمی، ز.، مکتبی، غ.، و حاجی یخچالی، ع. (۱۳۹۶). رابطه

انسجام خانواده، حمایت تحصیلی و تاب‌آوری تحصیلی با

پیوند با مدرسه و مؤلفه‌های آن. *روانشناسی خانواده*، ۴،

۱۰۲-۸۹.

محمدی، م.، سلیمی، ح.، و برجعلی، ا. (۱۳۹۶). مقایسه

فعالیت‌ها و عوامل والدینی در ورود موفق و ناموفق به

مرحله نوجوانی چرخه زندگی (یک مطالعه کیفی).

پژوهش‌های مشاوره، ۶۱، ۱۸۷-۱۶۳.

مرادیان، ج.، عالیپور، س.، و شهنی بیلاق، م. (۱۳۹۳). رابطه

علّی‌بین‌سبک‌های فرزندپروری و عملکرد تحصیلی با

واسطه خودکارآمدی تحصیلی و انگیزه پیشرفت در

دانشجویان. *روانشناسی خانواده*، ۱، ۷۴-۶۳.

جاوید، ف.، دوابی، م.، و محمداسماعیل، ا. (۱۳۹۶). مقایسه

خودپنداره دختران نوجوان در دو گروه تک‌والد پدر و

تک‌والد مادر. *مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی*، ۲۴،

۵۲-۳۷.

حسین‌خانزاده، ع.، طاهر، م.، سیدنوری، س.ز.، یحیی‌زاده، آ.،

و عیسی‌پور، م. (۱۳۹۲). رابطه شیوه تعامل والد-فرزند با

میزان اعتیادپذیری و گرایش به جنس مخالف در

دانشجویان. *فصلنامه علمی-پژوهشی اعتیادپژوهی*، ۲۸،

۷۴-۵۹.

روغنچی، م.، جزایری، ر. ا.، اعتمادی، ع.، فاتحی‌زاده، م.، و

مومنی، خ. (۱۳۹۶). واکاوی آسیب‌های خانواده‌های مادر

سرپرست: یک پژوهش کیفی. *فرهنگ مشاوره و روان*

درمانی، ۳۱، ۷۸-۵۳.

ساروخانی، ب.، خادمیان، ط.، و نادری، ف. ز. (۱۳۹۳). زنان

سرپرست خانوار و تنگناهای جامعه‌پذیری فرزندان

(مطالعه موردی: زنان سرپرست خانوار تحت پوشش

References

Allen, K. A., & Kern, M. L. (2017). *School Belonging in Adolescents: Theory, research and practice*. Sydney, AU: Springer Social Sciences.

Asgari, Z., & Naghavi, A. (2019). The experience of adolescents' post-traumatic growth after sudden loss of father. *Journal of Loss and Trauma*, 25, 1-15.

Azuka-Obieke, U. (2012). Single-parenting, psychological well-being and academic

- performance of adolescents in Lagos, Nigeria. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies*, 4, 112-117.
- Boccanfuso, C., Moore, K. A., & Whitney, C. (2010). *Ten ways to promote educational achievement and attainment beyond the classroom*. Washington DC: Child Trends.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
- Brinkmann, S. (2013). *Qualitative interviewing: Understanding qualitative research*. Oxford: Oxford university press.
- Cavanagh, S. E., & Fomby, P. (2012). Family instability, school context, and the academic careers of adolescents. *Sociology of Education*, 85, 81-97.
- Cheung, A. K. L., & Park, H. (2016). Single parenthood, parental involvement and students' educational outcomes in Hong Kong. *Marriage & Family Review*, 52, 15-40.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Defina, A., & Georgakopoulou, A. (2015). *The handbook of narrative analysis*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Duchesne, S., Ratelle, C. F., Poitras, S. C., & Drouin, E. (2009). Early adolescent attachment to parents, emotional problems, and teacher-academic worries about the middle school transition. *The Journal of Early Adolescence*, 29, 743-766.
- Howitt, D., & Cramer, D. (2010). *Introduction to qualitative methods in psychology*. Harlow: Pearson.
- Keijsers, L., & Poulin, F. (2013). Developmental changes in parent-child communication throughout adolescence. *Developmental Psychology*, 49, 2301-2308.
- Lee, S. M., Daniels, M. H., & Kissinger, D. B. (2006). Parental influences on adolescent adjustment: Parenting styles versus parenting practices. *The Family Journal*, 14, 253-259.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Malczyk, B. R., & Lawson, H. A. (2017). Parental monitoring, the parent-child relationship and children's academic engagement in mother-headed single-parent families. *Children and Youth Services Review*, 73, 274-282.
- Rezaei, M. A., Mohammadinia, N., & Samiezadeh Toosi, T. (2013). Problems of female-headed households in Sistan Baluchistan province, Iran. *Journal of Research and Health*, 3, 452-457.
- Richter, D., & Lemola, S. (2017). Growing up with a single mother and life satisfaction in adulthood: A test of mediating and moderating factors. *PloS one*, 12, 1-15.
- Roediger, E., Stevens, B., Brockman, R., Behary, W. T., & Young, J. (2018). *Contextual schema therapy: An integrative approach to personality disorders, emotional dysregulation, & interpersonal functioning*. Olkand, CA: Context Press.
- Seiffge-Krenke, I., Overbeek, G., & Vermulst, A. (2010). Parent-child relationship trajectories during adolescence: Longitudinal associations with romantic outcomes in emerging adulthood. *Journal of Adolescence*, 33, 159-171.
- Sudhakar, K., & Nellaiyapen, N. (2016). Relationship between academic achievement and parent-child relationship of high school students-A study. *International Journal of Multidisciplinary Research and Modern Education*, 2, 339-345.
- Tian, H., & Sun, Z. (2018). *Academic achievement assessment: Principles and*

- methodology*. Verlage Berlin Heidelberg: Springer.
- Toor, K. K. (2018). Parent-child Relationship and students' academic achievement: A study of secondary school students. *Mier Journal of Educational Studies, Trends and Practices*, 8.
- West, E. M., Miller, L. G., & Moate, R. M. (2017). Single mothers' experiences of support at their young children's school: An interpretative phenomenological approach. *Early Childhood Education Journal*, 45, 379-391.
- Zhang, X. (2011). Parent-child and teacher-child relationships in Chinese preschoolers: The moderating role of preschool experiences and the mediating role of social competence. *Early Childhood Research Quarterly*, 26, 192-204.